Mihailo Marković - kritika

Оригинални чланак

2026-11-04

17 мин. читања

Jedan od najuticajnijih filozofa jugoslovenske teorije takozvanog „samoupravnog socijalizma“ je Mihailo Marković. U filozofiju je došao kao partizanski kapetan tokom Drugog svetskog rata i igrao je istaknutu ulogu na Filozofskom fakultetu u Beogradu i Srpskoj akademiji nauka (SANU). Tokom cele svoje političke karijere predstavljao se kao „marksista“ ili barem „socijalista“. Nakon spora na Univerzitetu u Beogradu sa drugim jugoslovenskim filozofom, Dušanom Nedeljkovićem, koji se prvenstveno fokusirao na tehnička pitanja, otišao je u inostranstvo da doktorira kod poznatog pozitiviste Alfreda Žila Ajera. Kod Ajera je otišao, po njegovim rečima, da se upozna sa „svojim najjačim protivnikom“. Zbog svog antisovjetizma, njegova filozofija je dobila značajnu podršku od Saveza komunista Jugoslavije, iako sam Marković nije zauzimao visoke položaje u toj partiji. Bio je osnivač i autor časopisa Praksis, koji je bio časopis „humanističkog marksizma“, kako su ga nazivali. Međunarodno izdanje ovog časopisa, Praxis International, objavljeno je u Oksfordu. Poslednjih godina 60-ih počeo je da se sukobljava sa samim Titom. Nakon raspada Jugoslavije, bio je ideološki osnivač Socijalističke partije Srbije Slobodana Miloševića. Nakon napuštanja SPS-a, učestvovao je u stvaranju „Pokreta socijalista“, koji je, kao i SPS, do 25. oktobra 2026. bio na vlasti u Srbiji.

Iako nije imao značajnu političku karijeru, izvršio je veliki uticaj na promociju malograđanskog socijalizma kako u Jugoslaviji, tako i na međunarodnom nivou. Bio je ideološki saveznik revizionista poput Eriha Froma, koji je takođe napisao predgovor Markovićeve knjige „Od izobilja do prakse: filozofija i društvena kritika“. Zbog svog međunarodnog uticaja, sovjetski filozofi su ga više puta kritikovali u časopisu „Pitanja filosofije“.

U našem članku analiziraćemo filozofiju Mihaila Markovića, čiji kvalitet u velikoj meri odražava kvalitet filozofije takozvanog „jugoslovenskog socijalizma“. U kontekstu postjugoslovenskih zemalja, Markovićeva analiza je izuzetno važna, jer njegova dela čine značajan deo dostupne literature o dijalektičkom materijalizmu na maternjem jeziku. Štaviše, on je dijalektiku razmatrao u televizijskim programima 2000-ih.

Iako su Markovićeve izjave često kontradiktorne, kritikovaćemo ih sve, s obzirom na to da nikada nije kritikovao samog sebe i tvrdio je da je uvek bio u pravu, kako na početku svoje filozofske karijere, tako i na kraju.

Pozicioniranje filozofije i logike iznad drugih nauka

Jedna od važnih karakteristika Markovićevog ideološkog sistema jeste da on uvek stavlja granu društvenih nauka koju trenutno proučava iznad drugih nauka.

U zavisnosti od perioda u kome piše, on na različite načine opravdava ono što u trenutno pište time što to proglašava za “super-nauku”. Na primer, kada govori o logici, on objašnjava da je ova nauka navodno posebna u poređenju sa drugim „posebnim“ naukama, koje, kako on kaže, samo pružaju vredan materijal za ovu višu nauku.

> *„Logika pruža naukama opštu metodu. Nauke pružaju logici kondenzovano i uopšteno ljudsko iskustvo iz kojeg ona mora da polazi i na koje se mora stalno oslanjati pri uspostavljanju svojih principa i zakona.„.*

> *M. Marković, Logika, 1956.*

Kasnije će za ovu ulogu „nauke nad naukama“ ili „kraljice nauka“ predložiti filozofiju.

> *„Filozofija teži da prevaziđe sve granice koje ljudi sebi nameću – granice profesije, specijalnosti i zanata. Zainteresovana je za sve ljudsko, bez obzira na specifičnosti epohe, nacije ili klase. Teži da objasni i shvati događaje u svakom delu sveta koje su ljudi već dotakli svojim osećanjima i mislima, koji su već ušli u ljudsku istoriju. U tom smislu, filozofija je potpuna.„.*
>
> *M. Marković, Humanizam i dijalektika, 1967.*

Dakle, i u svojim ranim i u kasnijim delima, on stavlja jednu ili drugu disciplinu u centar svog pogleda na svet. On proglašava sve ostale nauke podređenim njoj, ograničavajući njihovu ulogu na puko pružanje materijala za proučavanje. Ovaj stav nema ništa zajedničko sa marksizmom i marksističkom teorijom saznanja.

Takvi pokušaji da se filozofiranje proglasi višom naukom nisu ništa novo u filozofiji. Upravo to Engels kritikuje kod Diringa, na primer.

> *„U oba slučaja, savremeni materijalizam je u suštini dijalektički i više ne zahteva nikakvu filozofiju koja stoji iznad ostalih nauka. Čim se od svake pojedinačne nauke zahteva da razjasni svoje mesto u univerzalnoj povezanosti stvari i znanja o stvarima, svaka specifična nauka o ovoj univerzalnoj povezanosti postaje suvišna. I tada, od svih prethodnih filozofija, doktrina mišljenja i njegovih zakona — formalna logika i dijalektika — još uvek zadržava samostalno postojanje. Sve ostalo je uključeno u pozitivnu nauku o prirodi i istoriji.“*
>
> *F. Engels, Anti-Diring, 1878.*

Revizionizam u rešavanju epistemološkog pitanja

Idealizam je jedna od glavnih karakteristika malograđanskog socijalizma. Vatreni protivnici marksizma eksplicitno i nedvosmisleno stavljaju ideju iznad materije, dok revizionisti pokušavaju da iskrive upravo ovu ideju mnogim marksističkim frazama.

U tom cilju, Marković koristi razne formalno-logičke, sofizme, igre kako bi idealizam proglasio za materijalizam a materijalizam za dogmatizam. Na primer, da bi porekao postojanje objektivne materijalne istine, on namerno meša koncepte istine i činjenice. Evo kako on prepričava svoje sporove sa pomenutim Ajerom:Verovao je da je istina nešto što jednostavno postoji u objektivnoj stvarnosti. Naveo je primer:

> *„U Severnom moru postoji određena količina ribe, a činjenica da postoji određena količina ribe je nezavisna od našeg znanja.“ Odgovorio sam da to možda jeste činjenica, ali nije istina. Istina postoji samo kada znamo ovu činjenicu. I ovo naše znanje može zadovoljiti određene uslove i biti prihvaćeno kao istinito, ali uz upozorenje da nešto u njemu može biti netačno.*
>
> *Markovićev intervju za televiziju Metropolis*

Zanimljivo je, a istovremeno i prilično indikativno za kvalitet formalnog marksističkog obrazovanja u Jugoslaviji, da je Marković izabran za stalnog profesora na Univerzitetu u Beogradu, zbog svog rada vezanog za epistemologiju (upravo pravac u kome je bio najreakcionarniji), Dijalektička teorija značenja (1963).

Upravo ovde vidimo Markovićevu glavnu revizionističku tezu.

Da bi se opravdalo postojanje socijalizma u Jugoslaviji, bilo je potrebno opravdati mogućnost da je socijalizam bio nešto drugo od onoga što se dogodilo u SSSR-u.

Stoga je bilo potrebno opravdati da je socijalizam moguć u tržišnim uslovima, u uslovima u kojima je radna snaga roba.

Zato je bilo neophodno prekinuti vezu između materijalne ekonomske baze i mogućnosti postojanja socijalizma – to jest, bilo je neophodno ponovo osmisliti idealizam. Opravdavanje idealizma marksističkom frazeologijom bio je glavni filozofski zadatak malograđanskog filozofa Markovića. I imao je nekoliko metoda za ostvarenje ovog zadatka.

Prvi put je relativizacija pojma istine kao nečega nezavisnog od čovečanstva. To smo videli u sofističkom pokušaju da se termin „istina“ zameni terminom „činjenica“. Jednostavnom zamenom ovih termina, Marković nije postigao ništa posebno, osim što je možda zbunio prosečnog čoveka uvođenjem nepotrebnog termina.

On ne samo da je pokušao da zameni termine, već je, nesvestan toga, počeo da utemeljuje „apsolutnu istinu“ u ljudskoj svesti. On to čini tako što nešto smatra istinitim samo u ljudskom umu. „Istina je tek kada znamo ovu činjenicu.“ - Marković), i to je upravo apsolutna istina koju komunisti kritikuju. Komunisti veruju da postojeća apsolutna istina postoji izvan ljudskog uma kao činjenica.

Posebno je zanimljivo da se čovek toliko zaokupljen epistemologijom u svojim spisima nikada ne osvrće na Lenjinovo glavno delo u toj oblasti, „Materijalizam i emprioriokriticizam“, u kojem Lenjin nastavlja Engelsovu borbu protiv idealizma. Postavlja se pitanje: zašto ovaj „komunista“ tako uporno ignoriše Lenjinov odgovor na pitanje epistemologije?

Sledeća metoda, posle omiljene igre profesora, sofističke igre pojmova, jeste dobro poznata revizionistička metoda, oscilacija između materijalizma i idealizma.

Oscilacije između materijalizma i idealizma

Lenjin je primetio da moderni idealizam sve manje postoji u svom čistom obliku i da sadrži „zrno materijalizma“. Velika većina modernih idealista, u obliku filozofskih agnostika, teži da stalno koleba između idealizma i materijalizma u svom razmišljanju. To ne znači da svaki agnosticizam nije u suštini idealistički zbog ovog zrna materijalizma, jer svaki nedosledni materijalizam kao proizvod ima idealistički zaključak, a činjenica da ne dolazi do ovog zaključka jednostavno opravdavajući sve višom božanskom silom je samo sekundarna.

> *„Umesto Berklijevog doslednog stava: spoljašnji svet je moj osećaj, ponekad dobijamo Hjumov stav: eliminišem pitanje da li postoji nešto izvan mojih osećaja. I ovaj agnostički stav nas neizbežno osuđuje da kolebamo između materijalizma i idealizma.“*
>
> *V. I. Lenjin, „Materijalizam i empiriokriticizam“, 1909.*

Upravo to smo videli u Markovićevoj diskusiji sa pozitivistom Ajerom, koji ovo epistemološko pitanje rešava bliže komunistima nego Marković.

Marković sledi isti put kolebanja. On nudi malo čisto idealističkih iskaza, a zatim govori o materijalizmu, uglavnom frazeologijom, i tako dalje u krug.

Tipičan primer takve mešavine idealizma i materijalizma je pokušaj da se opravda nečija idealistička teorija kao materijalistička proglašavanjem misli materijom.

> *Mentalni procesi postoje i u ljudskom svetu — oni su stvarni, iako nematerijalni, veoma raznovrstan sadržaj mentalnih procesa: ideje, ideali, nade, snovi, vizije; često su čak i nestvarni, iako i dalje postoje. Stvarno postojanje materijalnih procesa je neophodan, ali ne i dovoljan uslov za ceo bogati svet postojanja. Ali kada želimo da definišemo materiju i materijalno, ne možemo izbeći koncepte koji nose subjektivne, ljudske elemente (jer je sam čin definisanja ljudski čin).*
>
> *M. Marković, Humanizam i dijalektika, 1967.*

Marković je smatrao da jednostavnim klasifikovanjem svega kao materijalnog i istovremeno razumevanjem materije na primitivnom nivou, može opravdati svoj idealizam.

Onda se postavlja pitanje: šta je idealizam prema Markoviću?

Primer ove oscilacije između idealizma i materijalizma je njegovo objašnjenje spora sa Ajerom, jer zauzima idealistički stav da je nešto istinito samo u našim glavama, a zatim objašnjava kako se to može nekako proveriti.

Još nekoliko primera ovog oklevanja možemo videti, na primer, iz dela „Dijalektička teorija značenja“, zahvaljujući čijem objavljivanju je Marković postao stalni profesor na Univerzitetu u Beogradu.

> *Najšire značenje pojma „objekat“ je sve što postoji nezavisno od svesti pojedinca (subjekta). Ovde se „objekat“ shvata u širem smislu engleskog „state of affairs“, a ne u užem smislu „object“. Kada se termin definiše na ovaj način, postaje jasno da objekat nije samo fizička stvar (imovina, odnos radnji), već i druga osoba i sve vrste društvenih fenomena, od rata do poezije i baleta, zatim društvene ideje i socio-psihološka stanja – sve što se obično smatra subjektivnim procesima, za razliku od fizičkih objekata. U izvesnom smislu i u izvesnom pogledu, objekat može biti ono što se dešava u umu samo jedne osobe – njene iluzije, snovi, jedinstveni elementi sadržaja njenih percepcija, misli i osećanja.*
>
> *M. Marković, Dijalektička teorija značenja*

Ovde ponovo vidimo njegovo klasično proklamovanje ideje materije, ali sa tim karakterističnim revizionističkim kolebanjem između materijalizma i idealizma. On uzima dobro poznatu marksističku tvrdnju, koja se kao takva ne može osporiti, o postojanju objekta nezavisnog od subjekta, i odmah nakon flertovanja sa materijalizmom, kada pomisli da je upotrebio dovoljno marksističkih fraza da sebe nazove marksistom, nastavlja sa čistim idealizmom.

Kao što je već pomenuto, antisovjetizam je bio jedan od glavnih Markovićevih pravaca delovanja, zbog čega je suštinski i bio popularan na Zapadu i u SFRJ. Na gore postavljeno pitanje, šta je idealizam prema Markoviću, on odgovara na sledeći način:

> *„Svrstati sve savremene filozofe isključivo u tabor materijalizma ili u tabor idealizma ista je greška kao i podeliti zemlje i narode na one koji pripadaju socijalističkom ili kapitalističkom taboru.“*
>
> *M. Marković, „Marksizam, dogmatizam i skepticizam“*

Kao što vidimo, Marković je na sve načine pokušavao da objasni da idealizam ne postoji kako bi opravdao svoje stavove.

> *„Danas, razlika između dijalektike i metafizike kao dve fundamentalne filozofske metode ima sve manje smisla. U našem dobu, evolucione ideje su toliko prožimale i nauku i razmišljanje običnih ljudi da niko više ne osporava činjenicu da se sve menja: zvezde i stene, životinje i biljke, ljudsko društvo, moral i umetnost.“*

M. Marković, „Marksizam, dogmatizam i skepticizam“

Da bi opravdao stav Jugoslavije protiv komunističkog bloka i opravdao se od sovjetskih napada za idealizam, Marković jednostavno poriče postojanje filozofske podele između idealizma i materijalizma.

Bez obzira na oblast istraživanja, jugoslovenski teoretičari su uvek pokušavali da se na ovaj ili onaj način odupru sovjetizmu. Ovo takođe jasno protivreči Lenjinovom stavu o postojanju „treće ideologije“.

„Genije Marksa i Engelsa otkrilo se, između ostalog, u njihovom preziru prema pokaznoj igri sa novim modnim rečima, arkanskom terminologijom i domišljatim 'izmima', umesto toga su jednostavno i otvoreno govorili: u filozofiji postoji materijalistička i idealistička linija, sa različitim nijansama agnosticizma između njih. Pokušaji pronalaženja 'novog' gledišta u filozofiji karakterišu se istim siromaštvom duha kao i pokušaji stvaranja 'nove' teorije vrednosti, 'nove' teorije rente i tako dalje.“

V. I. Lenjin, „Materijalizam i empiriokriticizam“, 1909.

Kada je reč o idealizmu, Marković je imao potpunu slobodu da ponavlja otvoreno idealističke stavove, jer se branio od optužbi za idealizam jednostavnim izjavljivanjem da idealizam ne postoji.

„U istoriji epistemologije i logike bilo je mnogo pokušaja da se idealizuje, apsolutizuje i time dehumanizuje proces saznanja. Govorilo se o znanju kao takvom, bez obzira da li je ljudsko ili bilo koje drugo svesno biće, o apsolutnoj istini, nezavisnoj od čoveka...

M. Marković, Humanizam i dijalektika, 1967.

Ovo je u suprotnosti sa načinom na koji je Lenjin rešio epistemološko pitanje.

„Prepoznati objektivnu istinu, tj. istinu koja ne zavisi od čoveka i čovečanstva, znači, na ovaj ili onaj način, prepoznati apsolutnu istinu.“

V. I. Lenjin, Sabrana dela, t. 18, str. 135.

„Ljudska misao, po samoj svojoj prirodi, sposobna je da nam pruži apsolutnu istinu, koja je sastavljena od zbira relativnih istina, i pruža nam je. Svaka faza u razvoju nauke dodaje nova zrnca ovoj sumi apsolutne istine.“

V. I. Lenjin, Sabrana dela, t. 18, str. 137.

U najjednostavnijem izdanju, Marković pokazuje duboko neznanje i stalno sofisticirano poigravanje marksističkom frazeologijom dok se koleba između idealizma i materijalizma. Markovićev ideološki nivo može se videti u sledećem primeru kako objašnjava razliku između formalne logike i dijalektike kada objašnjava mirno kretanje Švedske ka socijalizmu:

Treći primer:

„Prelazak iz kapitalizma u socijalizam postiže se samo nasilnom socijalističkom revolucijom.“

„Nijedna nasilna socijalistička revolucija nije izvršena ni u jednoj zapadnoj zemlji.“

„Shodno tome, ni u jednoj od zapadnih zemalja nema prelaska iz kapitalizma u socijalizam.“

I ovaj zaključak je formalno tačan, ali netačan.

> *Izvor greške ovde je drugačiji. Prva premisa je bila tačna dugo vremena, sve do nedavno, jer je odražavala stvarno stanje. Tokom protekle dve decenije, situacija se promenila.*
>
> *U Zapadnoj Evropi i Americi, a posebno u skandinavskim zemljama, sprovedene su mnoge mere državnog kapitalizma (koji je, u suštini, kako je Lenjin rekao, „predsoblje socijalizma“).*
>
> *Postoji postepen, miran razvoj ka socijalizmu, koji će, naravno, trajati dugo, ali objektivno postoji. Dakle, nove činjenice otkrivaju sve veća odstupanja od stare istine.“*
>
> *M. Marković, Logika, 1956.*

Iako Marković stalno koristi dijalektiku kao frazu, upravo kroz primere poput ovih se pokazuje validnost njegove dijalektike. Dijalektički materijalizam ne služi da u frazeologiju uključi podatke koji potkrepljuju razne teze koje bi revizionisti mogli da izmisle. Dijalektika nam pomaže da vidimo one istorijske trendove koji zapravo postoje u stvarnosti.

Primer „švedskog socijalizma“ o kome Marković raspravlja pokazuje kako funkcionišu revizionistički frazeolozi. Oni uzimaju jednu, ispravnu, opštu tezu – da nešto može biti i istinito i lažno – i pune je podacima da bi opravdali šta god žele. Dijalektički materijalista tog perioda bi razumeo pravu prirodu buržoaske „države blagostanja“ i izvor društvenih privilegija u nekim zemljama, i upravo primenom dijalektike, razumeo bi istorijski trend u Švedskoj, koji nije ka socijalizmu, već ka kapitalizmu, baš kao što ga vidimo u drugim kapitalističkim zemljama. Za reakcionarne „dijalektičare“, dijalektika služi kao opravdanje za kapitalističku sadašnjost, dok za komuniste služi kao ispravan pogled na istorijske trendove. Istorija kasnijeg razvoja Švedske (kontrareforme i napadi na prava radničke klase) pokazala je kojoj je od ove dve grupe pripadao Marković.

Bilo bi dobro objasniti gde greši. Svakako vredi pomenuti koncept „države blagostanja“, šta ga je inspirisalo, kako su kapitalisti reformisali sistem, iz kojih razloga, zašto to nije bio socijalizam i kako su sada počele kontrareforme, ograničavajući socijalna prava i garancije. Na osnovu ovoga, moglo bi se tvrditi da Marković jednostavno nije razumeo prirodu ovih zemalja, nije razumeo istorijske sile koje su ih učinile onim što jesu.

Teze o humanizmu

Kao žestoki protivnik Sovjetskog Saveza, Markovićev primarni zadatak bio je širenje antisovjetske propagande. Njegove teze o humanizmu nisu bile originalne, već samo deo opšteg trenda takozvanog „evrokomunizma“. Njegove ideje su se u velikoj meri poklapale sa idejama Erika Froma i Herberta Markuzea. U tom pogledu, posebno mu je bilo stalo da dokaže postojanje „humanog“ socijalizma kao protivteže sovjetskom „političkom“ i „nehumanom“ socijalizmu.

Upravo je ta priča o „humanoj dijalektici“ poslužila kao novi metod opravdanja idealizma, budući da je naglasak ponovo stavljen na ljudsko iskustvo društva, a ne na materijalne uslove. A stalno ponavljanje istorije humanizma služi opravdanju idealizma kao „kreativnog“ pristupa marksizmu, budući da se on navodno oslanja na čovečanstvo.

Postavivši sebi takav zadatak, Marković je izjavio da je glavni filozofski problem koji treba rešiti spajanje dijalektike i humanizma.

> *„Glavni problem današnje marksističke filozofije, po mom mišljenju, jeste kako humanizam učiniti dijalektičkom filozofijom, a dijalektiku humanističkom metodom. Stoga su prva dva dela knjige posvećena teorijskoj analizi humanizma i dijalektike, oživljavanju izvornog značenja ovih pojmova kod Marksa i njihovom daljem razvoju i preciziranju, uzimajući u obzir rezultate moderne filozofije i nauke.„.*
>
> *M. Marković, Humanizam i dijalektika, 1967.*

Na primer, Marković govori o Marksovim originalnim konceptima dijalektike i humanizma, koje on navodno dalje razvija.

Možemo odmah postaviti pitanje: da li to znači da je postojao neki istorijski jaz u razvoju marksizma između Marksa i Markovića? Jaz koji bi doveo do „zaboravljanja“ nekih važnih Marksovih ideja. Prema logici Markovićevih teza, sledi da je takav jaz postojao.

Da bi to dokazao, mora se vratiti u 19. vek i izvući nešto istinski „originalno“ iz celokupnog Marksovog ideološkog nasleđa i dalje ga razviti. Naglašavajući postojanje upravo tog „originala“, Marković čak ni ne sugeriše da je došlo do nekakvog prekida, već predirektno navodi da je čitav razvoj marksizma posle Marksa (očigledna aluzija na Lenjina i Staljina) očigledno išao u pogrešnom smeru. To mu služi kao izgovor da odbaci svaki dalji razvoj marksizma u obliku lenjinizma, proglašavajući potrebu da svoju analizu zasniva isključivo na „originalnom marksizmu“.

U ovom scenariju, pored ogromnog zadatka rešavanja „fundamentalnog problema marksizma“, Marković takođe pretenduje na značajnu istorijsku ulogu kao prva osoba posle Marksa koja je zaista dalje razvila marksizam, budući da se poziva na „originalni marksistički koncept humanizma“. Pogledajmo kako Marks piše o humanizmu.

> *„Bilo da je pitanje bilo pravo na peticiju ili porez na vino, sloboda štampe ili sloboda trgovine, klubovi ili opštinska organizacija, obezbeđivanje individualne slobode ili određivanje državnog budžeta, uvek se čula ista parola, tema je uvek bila ista, presuda je uvek bila spremna i neizbežno je glasila: 'Socijalizam!' Čak je i buržoaski liberalizam proglašen socijalizmom, buržoasko obrazovanje socijalizmom, buržoasko finansijsko reformisanje socijalizmom. Socijalizam je izgradnja železnice tamo gde već postoji kanal, socijalizam je odbrana štapom od napadača mačem. To nije bila samo gola fraza, moda, sredstvo u partijskoj borbi. Buržoazija je pravilno shvatila da je svo oružje koje je iskovala protiv feudalizma okrenulo svoje vrhove protiv nje same, da su se sva sredstva obrazovanja koja je stvorila pobunila protiv njene sopstvene civilizacije, da su je se svi bogovi koje je stvorila odrekli. Shvatila je da sve takozvane „građanske slobode i organi progresa“ zadiru u njenu klasnu vlast i prete joj i sa njene društvene baze i sa njene političke elite, i posledično je postala 'socijalistička'.“ U ovoj pretnji i ovom zadiranju, ono je s pravom videlo tajnu socijalizma, procenjujući njegovo značenje i tendenciju tačnije nego sam takozvani socijalizam, koji stoga ne može da razume zašto se buržoazija tvrdoglavo okreće od njega — bez obzira da li se prepušta sentimentalnom oplakivanju patnje čovečanstva, ili hrišćanskim propovedima o milenijumu i univerzalnoj bratskoj ljubavi, ili humanističkom brbljanju o duhu, obrazovanju, slobodi, ili doktrinarnom izumu sistema pomirenja i blagostanja za sve klase.“*
>
> *K. Marks, „Osamnaesti brimer Luja Bonaparte“, 1852.*

Važno je napomenuti, pre svega, da postoji i reakcionarni humanizam, što i sam Marković primećuje.

Već smo razumeli da Marković želi da reši neko globalno pitanje na osnovu „izvornog marksističkog shvatanja humanizma“, stoga, ako pogledamo u kom pravcu se Marks razvijao, a da nije razvio nikakav „dijalektički humanizam“, doći

ćemo do zaključka da Marković ne samo da zaboravlja da je posle Marksa došao, na primer, gigantski značajni Lenjin, već misli da je i sam Marks krenuo pogrešnim putem i da Marković ne stoji čak ni „odmah posle Marksa“, kako je ranije rečeno, već „u sredini Marksa“, i mora da ispravlja Marksa od samog početka njegovog ideološkog rada. Ova izjava, koja se odnosi na „mladog Marksa“, ukazuje da se sam Marks kretao u pogrešnom smeru.

U prvom poglavlju Markovićevog dela „Humanizam i dijalektika“ profesorova potreba da izmisli nove termine („dijalektički humanizam“) je upečatljiva. To se ogleda u samom podnaslovu predgovora „Principi dijalektičkog humanizma“. Da je njegovo teorijsko istraživanje zaista prevazišlo ideološko nasleđe Marksa i Engelsa, onda bi on svakako imao pravo da uradi nešto slično, kao da izmišlja novi termin. Da li je to tako?

Marković Marksu pripisuje kritiku Fojerbaha da nije polazio iz humanističke perspektive. To je tačno samo ako se humanizam shvati u filistarskom smislu da je sve što je vezano za čovečanstvo zapravo humanizam:

> *„Sve zbog čega Marks kritikuje materijalizam tog vremena u Tezama o Fojerbahu jeste odsustvo dijalektike i odsustvo humanističkog polazišta.“*
>
> *M. Marković, Humanizam i dijalektika, 1967.*

Treba napomenuti da je Fojerbah bio humanista i da ga Marks nije mogao optužiti za „nedostatak humanističkog polaza“. Marks i Engels su primetili Fojerbahov humanizam. I to odmah pokreće novo pitanje. S obzirom na to da je termin „humanizam“ bio poznat Marksu i Engelsu, ako su optuživali Fojerbaha za „nedostatak humanizma“ u njegovim idejama, zašto to nisu otvoreno rekli, već su tvrdili da je Fojerbah bio humanista?

> *„I baš kao što je Fojerbah bio zagovornik materijalizma, koji se poklapa sa humanizmom, u teorijskoj sferi, francuski i engleski socijalizam i komunizam bili su zagovornici ovog materijalizma u praktičnoj sferi.“*
>
> *K. Marks, F. Engels, „Sveta porodica“, 1845.*
>
> *„Ruge, koji ga je upoznao sa svojom oskudnom filozofijom, haotičnom mešavinom Fojerbahovog ateizma i humanizma, reminiscencija na Hegela i Štirnerovu retoriku. Naoružan svim ovim, gospodin Hajncen se smatrao potpuno zrelim i, oslanjajući se na Rugea sa desne strane i Frajligrata sa leve, započeo je svoju revolucionarnu propagandu.“*
>
> *F. Engels, „Komunisti i Karl Hajncen“, 1847.*

Ovde ponovo možemo videti kako slabo poznavanje rane filozofije uvek vodi moderne mislioce, koji tvrde da „razvijaju marksizam“, da ponavljaju stare teze, verujući da prave nova otkrića u marksizmu. To je često slučaj sa takozvanim profesionalnim filozofima, čak i onima sa doktoratima. Mihailo Marković je bio takva osoba.

> *„Ali ovde se nedostatak poznavanja istorije filozofije manifestuje prilično često i oštro. Tvrdnje uspostavljene u filozofiji pre stotina godina, tvrdnje koje je filozofija odavno napustila, često se među teoretišućim prirodnim naučnicima pojavljuju kao najnovije istine, čak privremeno postajući moderne.“*
>
> *F. Engels, Stari predgovor knjizi „Anti-Diring“. O dijalektici*

Potrebna je izvesna generalizacija o celokupnoj Markovićevoj teoriji humanizma u marksizmu.

Samoupravni socijalizam

Marković je tvrdio da je Pariska komuna nešto veliko i istinski socijalističko, a odmah posle nje i SFRJ.

> *„Osam decenija nakon Pariske komune i Marksove analize njenog iskustva, socijalistički pokret je ponovo otkrio zaboravljenu ideju samouprave.“*
>
> *...*
>
> *Jugoslavija ima istorijsku zaslugu da je ponovo otkrila i (tek) počela da primenjuje samoupravu.*
>
> *M. Marković, Humanizam i dijalektika, 1967.*

Iako je bio aktivni pristalica samouprave od 1963. godine, kritikovao je vladu jer „nije bila sprovedena u praksi“. Zanimljivo je da je verovao da će se samouprava postići sredstvima iz imperijalističkih zemalja, koja su te zemlje posebno izdvojile za ovu svrhu.

> *Takođe sam naglasio veliki oslobađajući značaj ideje da ljudi mogu učestvovati u upravljanju gde god da rade i gde god da žive. Ali s druge strane, u našoj teoriji i praksi, ovo je postalo ideološki mit, jer se samouprava ovde sprovodi samo delimično, i odmah je postala mit, kao da živimo u samoupravnom socijalizmu, i tako dalje. Kao što sam rekao, '62-'63. godine naše društvo je zapalo u krizu. Bilo je jasno da se suočavamo sa našom prvom krizom. Tito je u to vreme putovao po Africi, i trebalo je da se uvedu i sprovedu neke reforme. Kada se Tito vratio sa putovanja, nije bilo reformi, a novac dobijen od Zapada za ovo je bio potrošen. Tito je bio strašno ljut; želeo je da eliminiše Kardelja i tražio je podršku od Rankovića. Ranković se nije složio, govoreći mu da je to besmisleno, jer nam je prijatelj, treba da razgovaramo sa njim, i tako dalje.*
>
> *Markovićev intervju za televiziju Metropolis*

Pošto je počeo da kritikuje Tita, podržao je studentske proteste 1968. godine koji su se održali u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji i širom Evrope. To je dovelo do toga da ga je Savez komunista Jugoslavije napao i zahtevao njegovo izbacivanje sa univerziteta. Zatim je izbačen iz Saveza komunista Jugoslavije, uprkos tome što je prethodno igrao važnu ulogu u moralnoj odbrani jugoslovenskog revizionizma. Pre osnivanja Socijalističke partije Srbije, bio je slobodni intelektualac, koji je radio prvenstveno u inostranstvu.

Potpuno nepoznavanje političke ekonomije

Marković je retko govorio o političkoj ekonomiji, a kada jeste, demonstrirao je banalan nedostatak znanja u ovoj oblasti.

Postavlja se pitanje kako je osoba koja nije znala, na primer, šta je renta, a istovremeno je govorila da „dalje razvija marksizam“, mogla da dobije akademske diplome u „socijalističkoj“ zemlji.

> *Blokada je značila da je, da bi preživeli, brojnim novobogatim ljudima moralo biti dozvoljeno da uvoze naftu, plaćaju mito na granici, a zatim je prodaju po bilo kojoj ceni koju žele. Ovi ljudi su se brzo obogatili. Trebalo je da budu veoma strogo oporezovani. Uzmite većinu ovog profita. Ali to nije profit, to je zakupnina. Kada se nešto zaradi pod veoma neobičnim istorijskim okolnostima, to se ne smatra običnim profitom.*

> *Markovićev intervju za BN televiziju*

Bez političke ekonomije, nemoguće je govoriti o marksizmu, jer Marks nije žonglirao terminima kao Marković, već je analizirao konkretnu materijalnu stvarnost i pronalazio zakone u njoj. I toliko često se doticao pitanja rente da je jednostavno nemoguće, kada se proučava Marksova politička ekonomija, pretpostaviti da su renta i spekulativni profit ista stvar. Istovremeno, nemoguće je ne poznavati Marksovu političku ekonomiju i nazvati se marksistom, a da ne pominjemo da je Marković takođe govorio o tome kako je dalje razvio Marksovo delo.

Marković je takođe tvrdio, na primer, da „svi oblici vlasništva treba da budu jednaki“.

> *Novinar: Kako razumete privatizaciju, koja se, s jedne strane, dešava nasilno i brzo, a s druge strane nepravedno i nezakonito?Marković: Od Drugog svetskog rata, cela naša nacija je uložila ogroman trud u stvaranje novih preduzeća. Ljudi su radili za niske plate, ulažući sve što su imali u dalji razvoj i kupovinu mašina. Ova nova društvena preduzeća su nastala prvenstveno radom običnih ljudi zaposlenih u raznim preduzećima. Zato su nazvana javnom svojinom. Sada je sve to konfiskovano, a vlada je proglasila da to može prodati po bilo kojoj ceni.*
>
> *...*
>
> *Bilo bi opravdano da se državna i društvena preduzeća pretvore u privatna tamo gde je privatna inicijativa neophodna, na primer u sektorima ugostiteljstva i turizma. Ali privatizacija svega što postoji nije opravdana. To je oblik fundamentalizma. To je ideološka ekskluzivnost da sve treba privatizovati.*
>
> *...*
>
> *To moraju biti ravnopravni oblici vlasništva.*
>
> *Markovićev intervju za BN televiziju*

Štaviše, jasno je da je rešenje video u raspodeli potrošnje i poreza, a ne u promeni uslova proizvodnje. Čak je neka preduzeća nazvao „javnim preduzećima“ jer su „radnici davali svoje plate da bi stvorili preduzeća“, kao da kapitalistička preduzeća nisu stvorena na račun radnika.

Zaključak

Marković je bio ideolog primitivističkog socijalizma, zasnovanog na antisovjetskoj propagandi u Zapadnoj Evropi i idejama običnih ljudi o socijalizmu.

Činjenica da je smatrao anarhizam nečim što ide „dalje od socijalizma“ mnogo govori o njegovom primitivnom pogledu na socijalizam.

> *Čomski je dosledni socijalista, i ide dalje od socijalizma do anarhizma.*
>
> *Markovićev intervju za BN televiziju*
>
> *Pogled na svet anarhista je buržoaski pogled na svet izvrnut naopačke. Njihove individualističke teorije, njihov individualistički ideal stoje u direktnoj suprotnosti sa socijalizmom. Njihova shvatanja ne izražavaju budućnost buržoaskog poretka, koji neodoljivom snagom ide ka podruštvljavanju rada, već sadašnjost, pa čak i prošlost tog poretka – vladavinu slepog slučaja nad rasparčanim, usamljenim, sitnim proizvođačem.*
>
> *V. I. Lenjin, Anarhizam isocijalizam*

Marković je pokazao krajnje nepoznavanje marksističko-lenjinističke teorije i namerno je radio na iskrivljavanju onih marksističkih principa koje je poznavao. On je jednostavno bio predstavnik malograđanske idealističke filozofije.

Razotkrivanje Markovićevih idealističkih teza je važno jer se veoma često, i ne samo na teritoriji bivše Jugoslavije, takve teze sreću kao svakodnevna pojava među ljudima koji u marksizam unose malograđanski idealizam.

Činjenica da je u kasnijem životu bio osnivač i glavni teoretičar Socijalističke partije Srbije, a zatim i Pokreta socijalista (stranke do skora na vlasti u Srbiji u koaliciji sa vladajućom strankom, poput SPS-a), samo potvrđuje tezu o ideološkoj neispravnosti jednog od vodećih jugoslovenskih teoretičara.

Оригинални чланак